

SAMENVATTING

In 1996 konden werkgevers en werknemers in de landbouw het niet eens worden over een af te sluiten collectieve arbeidsovereenkomst. Dit was voor hen aanleiding om het Landbouwschap, de parel van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties, op te heffen. Hiermee kwam een einde aan een ruim vijftig jaar bestaand samenwerkingsverband tussen de georganiseerde boeren en landarbeiders. Dit proefschrift beschrijft de voorgeschiedenis en het ontstaan van het samenwerkingsverband.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog legden vertegenwoordigers van de boeren- en landarbeidersorganisaties de basis voor de oprichting van het Landbouwschap, een publiekrechtelijk bedrijfsorgaan voor de landbouw. Hun achterliggende belangen waren groot. De verzuilde landbouworganisaties, intern en onderling sterk verdeeld, wonnen aan kracht als zij zich manifesteerden als een eenheid. Voor de, eveneens verzuilde en onderling verdeelde, landarbeidersbonden waren stakingen in de versnipperde landbouwproductiestructuur geen reëel machtsmiddel voor het bereiken van hun vakbondsdoelen. Rechtstreeks en gestructureerd overleg met de landbouworganisaties bood aanmerkelijk meer perspectief. Samenwerking in één orgaan zou zowel de positie van de landbouw- als van de landarbeidersorganisaties materieel, maatschappelijk en politiek versterken. Met dit doel richtten de drie Centrale Landbouworganisaties en de drie Landarbeidersbonden kort na de bevrijding de Stichting voor de Landbouw op, in 1954 opgevolgd door het Landbouwschap.

De totstandkoming van de Stichting voor de Landbouw paste in de Nederlandse verwachtingen na de bevrijding. Er heerste een (kortdurende) sfeer van vernieuwingsdrang, waarbij oude verzuilde structuren zouden worden doorbroken en tegenstellingen tussen werkgevers en werknemers worden vervangen door samenwerking in publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties. Dat de boeren- en landarbeidersorganisaties erin slaagden een duurzaam samenwerkingsverband te vormen hing met meerdere factoren samen. Zowel de boeren- als de landarbeidersorganisaties wensten een vruchtbare samenwerking met de overheid. Dat had hun in de crisisjaren geen windeieren gelegd. Omgekeerd had de overheid in de Stichting voor de Landbouw een aantrekkelijke gesprekspartner voor het bereiken van haar beleidsdoelen.

Toch verklaren de gezamenlijke belangen van boeren, landarbeiders en overheid de totstandkoming van de Stichting voor de Landbouw onvoldoende. Waarom zouden deze motieven minder hebben gegolden voor andere bedrijfssectoren? Daar kwamen echter amper publiekrechtelijke bedrijfsorganen tot stand. Een onmisbare schakel moet worden gezocht in de

persoon die met visie, inzet en doorzettingsvermogen optrad als gangmaker van de Stichting voor de Landbouw: H.D. Louwes, een Groninger herenboer die zich gedurende de voorafgaande decennia een groot gezag had verworven als voorzitter van de Groninger Maatschappij van Landbouw en van het Koninklijk Nederlands Landbouw-Comité. Hij had vooral bekendheid gekregen door zijn aanhoudende inzet voor de gelijkberechtiging van de landbouw met andere bedrijfssectoren. Als voorwaarde om dit doel te bereiken gold voor hem een zo groot mogelijke eenheid in de agrarische sector.

H.D. Louwes was Vrijzinnig-Hervormd en kende grote waarde toe aan de religie. Vrijzinnigheid betekende voor hem het frank en vrij uiten van eigen denkbeelden, ook als deze niet overeenkwamen met opvattingen binnen zijn eigen kring of daarbuiten. Hij droeg zijn visie uit via een groot aantal redevoeringen die worden gekenschetst als 'vooruitziend' en 'van zeer hoog niveau.'¹ Hij bleek, mede door zijn respectvolle benadering van personen en organisaties die zijn visie niet deelden, de figuur te zijn die door zijn pacificerende optreden de rol vervulde van 'burgemeester van de Nederlandse landbouw.' Hij stond als het ware boven de partijen en was hierdoor in staat de zo verdeelde organisaties op één lijn te krijgen. Dit verhinderde echter niet dat de onderlinge tegenstellingen tussen de boerenorganisaties en tussen de boeren- en landarbeidersorganisaties voortduurden.

Steunden de landarbeidersbonden het gezamenlijk optrekken van harte, de landbouworganisaties stelden zich vanaf de oprichting van de Stichting voor de Landbouw tweeslachtig op: enerzijds steunden zij het samengaan van de zes organisaties, anderzijds streefden zij naar een zo sterk mogelijke positie van de eigen organisatie. Hierdoor stond de continuïteit van het samenwerkingsverband regelmatig onder druk.

Een tweede heikel punt was de relatie tussen boeren en landarbeiders. Hoewel de boerenorganisaties in theorie betere verhoudingen met de landarbeidersbonden in hun vaandel voerden, was de praktijk aanmerkelijk weerbarstiger. H.D. Louwes, die al vanaf de jaren dertig had gepleit voor een betere samenwerking tussen boeren en landarbeiders, was de grote voorvechter van het samenbrengen van boeren- en landarbeidersorganisaties in één verband. Hij besepte als geen ander dat dit de enige manier was waarop de landbouw zich als een machtsfactor kon laten gelden. De structuur van het samenwerkingsverband, met zijn vele overlegorganen tussen boeren- en landarbeiders op lokaal, regionaal en landelijk niveau, maakte het mogelijk de scherpste kantjes van de onderlinge verschillen af te slijpen. Naar buiten traden de boeren- en landarbeidersbonden gezamenlijk op. Voor de landarbeidersbonden had dit een belangrijk neveneffect: voor het eerst zagen zij zich erkend als gewaardeerde gesprekspartners.

De ambivalente opstelling van de landbouworganisaties ten aanzien van de Stichting voor de Landbouw, en de latente spanningen tussen boeren- en landarbeidersorganisaties hadden tot gevolg dat de verhoudingen tussen de

samenwerkende organisaties enerzijds en H.D. Louwes anderzijds werden gekenmerkt door een wederzijdse afhankelijkheid. De organisaties hadden H.D. Louwes nodig om de gezamenlijkheid in stand te houden, H.D. Louwes kon niet zonder medewerking van de organisaties gekozen worden tot voorzitter van de Stichting voor de Landbouw (1945-1954) en van het Landbouwschap (1954-1960), wellicht de enige positie van waaruit hij zijn meest wezenlijke doel - de verdediging van de landbouw ten opzichte van de industrie en van de Randstad - optimaal kon beïnvloeden.

Tegelijkertijd bestond er een wederzijdse afhankelijkheid tussen de overheid en de Stichting voor de Landbouw. Niet alleen vertegenwoordigde de Stichting voor de Landbouw de landbouw in zijn grote verscheidenheid, tevens was een groot aantal vertegenwoordigers van de landbouworganisaties lid van het parlement. Alleen door mee te werken met de Stichting voor de Landbouw kon de overheid parlementaire goedkeuring verkrijgen voor de uitvoering van haar voorgenomen landbouwbeleid. Omgekeerd was de Stichting voor de Landbouw aangewezen op de overheid voor de vererving van erkenning van de landbouw met de daaruit voortvloeiende maatschappelijke en, niet onbelangrijk, materiële waardering.

De verzuiling, die vanaf het einde van de negentiende eeuw tot de jaren zestig van de twintigste eeuw haar stempel drukte op de Nederlandse samenleving, trok ook diepe sporen in het landbouworganisatiewezen. De liberale landbouwmaatschappijen, opgericht vanaf de eerste helft van de negentiende eeuw, zagen zich rond en na de eeuwwisseling overvleugeld door de katholieke boerenbonden. De protestants-christelijke boerenbond, opgericht op het einde van de Eerste Wereldoorlog, kwam pas in de jaren dertig van de twintigste eeuw tot wasdom. Opmerkelijk is dat het verzuilingsproces, dat in de geschiedschrijving in de jaren twintig als afgerond wordt beschouwd, zich in de landbouworganisaties voortzette tot in de jaren dertig. Eveneens weken de landbouworganisaties af van het algemene Nederlandse patroon wat betreft de inzet van de ontzuiling. Sloeg deze bij de politieke partijen toe in de jaren zestig, de landbouworganisaties handhaafden de confessionele verdeeldheid tot midden jaren negentig toen zij samengingen in de Land- en Tuinbouworganisatie-Nederland (LTO-Nederland).

In het kader van dit onderzoek kan voor de late inzet van de ontzuiling slechts een aanzet tot verklaring worden gegeven. Een niet te verwaarlozen factor is de mentaliteit van boeren die in het algemeen kan worden gekenschetst als: vooruitstrevend in bedrijfsvoering, behoudend in maatschappijopvatting. Van oudsher hechten boeren veel waarde aan zelfstandigheid en aan vrijheid. Deze aspecten houden nauw verband met de bedrijfsstructuur in de landbouw. Boeren zijn persoonlijk verantwoordelijk voor hun bedrijfsvoering en voor de te behalen resultaten. Daarbij zijn zij niet alleen afhankelijk van de prijzen voor hun producten, waar zij overigens

weinig of geen invloed op hebben, maar ook van niet te beïnvloeden factoren zoals het weer, de stand van het bodemwater, het uitbreken van ziekte bij plant en dier. Hun individuele wijze van beroepsuitoefening en hun afhankelijkheid van niet door hen beïnvloedbare factoren kunnen gemakkelijk leiden tot een individualistische instelling, waarbij boeren er aan hechten in maatschappelijk opzicht zo lang mogelijk bestaande verhoudingen en structuren te behouden.

Voor de landarbeidersbonden werd het beleid over het al of niet samengaan met andere bonden vastgesteld door de centrale organisaties waarbij de landarbeidersbonden waren aangesloten, respectievelijk het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV), de Katholieke Arbeidersbeweging (KAB) en het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV). Het CNV bleek niet gevoelig voor het ontzuilingsproces en handhaafde zijn christelijke identiteit. De KAB daarentegen gaf zijn katholieke identiteit eind jaren zeventig op, toen de bond fuseerde met het NVV en beide bonden samen de Federatie Nederlandse Vakverenigingen (FNV) vormden.

Overigens ontstonden vanaf eind jaren zestig ook fusiebewegingen bij de werkgeversorganisaties, uitmondend in de Vereniging Verbond van Nederlandse Ondernemingen - Nederlands Christelijk Werkgeversverbond (VNO-NCW).²

Achteraf gezien mag het een klein wonder heten dat de Stichting voor de Landbouw tot stand kwam, gezien de grote verscheidenheid van belangen in de landbouw met zijn veelheid van organisaties en gezien de belangentegengstellingen tussen boeren en landarbeiders. Was de totstandkoming van het Landbouwschap als publiekrechtelijk bedrijfsorgaan in Nederland vrij uitzonderlijk, in Europees verband was het een unicum. Geen enkel ander land binnen de Europese Gemeenschap kende een samenwerkingsverband tussen boeren- en landarbeidersorganisaties.³

Een gedeeltelijke verklaring ligt naar alle waarschijnlijkheid in de nauwe relaties tussen drie Noord-Groningse 'boerenzonen' die vanaf de Tweede Wereldoorlog tot het einde van de jaren vijftig goeddeels het landbouwbeleid in Nederland bepaalden: de landbouwminister S.L. Mansholt, de directeur-generaal voor de voedselvoorziening S.L. Louwes, en de voorzitter van de Stichting voor de Landbouw/het Landbouwschap H.D. Louwes. Niet alleen waren zij familie van elkaar, zij deelden ook de gemeenschappelijke ervaringen van het opgroeien in de Groningse Westpolder en van hun daar ontwikkelde visie op de plaats van de landbouw in de Nederlandse samenleving.

SUMMARY of a biography of Herman Derk Louwes (1893-1960), the organizer of dutch agrarian interests in a pillarized country

In 1996 employers and employees in agriculture could not agree on the forming of a collective employment agreement. Consequently the *Landbouwschap* (Industry Board for Agriculture), the showpiece of regulatory industrial organisations, was abolished. This ended the cooperative arrangement between organised farmers and agricultural workers that had lasted more than fifty years. This dissertation describes the previous history and the formation of the cooperative arrangement.

During the Second World War representatives of the farmers' and agricultural workers' organisations laid the basis for the setting up of the *Landbouwschap*, a regulatory industrial organisation for agriculture. The interests behind this were great. The compartmentalised agricultural organisations, strongly divided internally and among themselves, became more powerful when they put themselves forward as one body. For the agricultural workers' unions that were also compartmentalised and split within themselves strikes in the fragmented agricultural production structure were not an effective means to achieve their trades union objectives. Direct and structured consultation with the agricultural organisations offered considerably more possibilities. Cooperation within one body would strengthen the position of the agricultural' and agricultural workers' organisations materially, socially and politically. It was with this aim in mind that the three Central Agricultural Organisations and the three Agricultural Workers Unions set up the *Stichting voor de Landbouw* (Foundation for Agriculture) after the Liberation, followed in 1954 by the *Landbouwschap*.

The foundation of the *Stichting voor de Landbouw* was in line with Dutch expectations after the Liberation. There was a (short-lived) urge for innovation where old compartmentalised structures were to be broken down and differences between employers and employees replaced by cooperation in regulatory industrial organisations. The fact that the farmers' and agricultural workers' organisations succeeded in forming a lasting cooperative arrangement was due to a number of factors. Both the farmers' and the agricultural workers' organisations wanted fruitful cooperation with the government. This had not done them any harm in the depression. Conversely the government had an attractive discussion partner in the *Stichting voor de Landbouw* to achieve its policy objectives. However, the associations of farmers, agricultural workers and government find the formation of the *Stichting voor de Landbouw* to be inadequate. Why

should these motives have counted less for other industrial sectors? Hardly any regulatory industrial organisations were formed there. A vital link here is the person who acted with vision, dedication and perseverance as the activist of the *Stichting voor de Landbouw*: H.D. Louwes, a gentleman farmer from Groningen, who over the previous decades had gained considerable power as chairman of the *Groninger Maatschappij van Landbouw* (Groningen Agricultural Society) and the *Koninklijk Nederlands Landbouw-Comité*, (Royal Dutch Agricultural Committee). He had become renowned mainly for his continuous dedication to the equal rights of agriculture with other industrial sectors. In his opinion the precondition to achieve this goal was as much unity as possible in the agricultural sector.

H.D. Louwes was Liberal-Reformed and placed great value on religion. For him Liberalism meant the frank and free expression of one's own ideas, even if they did not correspond with beliefs within one's own circle or outside of it. He spread his ideas in many speeches that were characterised as 'forward-looking' and 'of a very high level.'¹

Because of his respectful approach to persons and organisations that did not share his ideas, he was the figure who with his pacifying actions fulfilled the role of 'mayor of Dutch agriculture'. He stood, as it were, above the parties and therefore was able to bring the divided organisations into line. However, this did not remove the underlying differences between the farmers' organisations and between the farmers' and agricultural workers' organisations.

Although the agricultural workers' unions fervently supported joint action, the agricultural organisations held an ambiguous position from the setting up of the *Stichting voor de Landbouw*: on the one hand they supported the joint action of the six organisations, while on the other hand they aimed for as strong a position as possible for their own organisation. Consequently the continuity of the cooperative arrangement was regularly put under pressure. A second difficult point was the relationship between farmers and agricultural workers. Although in theory the farmer organisations supported better relationships with the agricultural workers' unions, in practice the situation was considerably more difficult. H.D. Louwes, who as early as the thirties had argued the case for more cooperation between farmers and agricultural workers, was the great advocate for the coming together of farmers' and agricultural workers' organisations in one body. He realised, like no one else, that this was the only way agriculture could make itself felt as a powerful factor. The structure of the cooperative arrangement, with its many consultation bodies between farmers and agricultural workers at local, regional and national level, made it possible to smooth away the sharpest edges of their differences. To the outside world the farmers' and agricultural workers' unions presented a unified front. For the agricultural workers' unions this had an important side effect: for the first time they were recognised as valued discussion partners.

The ambivalent position of the agricultural organisations towards the Stichting voor de Landbouw, and the latent tensions between farmers' and agricultural workers' organisations meant that the relations between the cooperating organisations on the one hand and H.D. Louwes on the other hand were characterised by a mutual dependency. The organisations needed H.D. Louwes to maintain the cooperation and without the cooperation of the organisations H.D. Louwes could not be elected as chairman of the Stichting voor de Landbouw (1945-1954) and of the Landbouwschap (1954-1960), probably the only position from which he could exert optimum influence on his most vital aim: the defence of agriculture in the face of industry and the Randstad.

At the same time there was a mutual dependency between the government and the Stichting voor de Landbouw. Not only did the Stichting voor de Landbouw represent agriculture in its great diversity, but many representatives of the agricultural organisations were also members of parliament. Only by working together with the Stichting voor de Landbouw could the government obtain parliamentary approval for the implementation of its agricultural policy. Conversely the Stichting voor de Landbouw looked to the government for recognition of agriculture with the accompanying social and, not unimportant, material recognition.

The compartmentalisation that had characterised Dutch society from the end of the nineteenth century until the sixties in the twentieth century was also deeply embedded in the life of agricultural organisations. The liberal agricultural societies, set up from the first half of the nineteenth century, were, after the turn of the century, eclipsed by the catholic farmers' unions. The Protestant-Christian farmers' union, set up at the end of the First World War, only started to grow in the thirties of the twentieth century. It should be noted that the compartmentalisation process that in historiography was considered to be completed in the twenties continued in the agricultural organisations until the thirties. Likewise the agricultural organisations differed from the general Dutch pattern with regard to the extent of the compartmentalisation. This hit the political parties in the sixties, the agricultural organisations maintained the confessional division until the mid-nineties when they merged in the Land- en Tuinbouworganisatie-Nederland (LTO-Nederland = Agricultural and Horticultural Organisation in the Netherlands).

Within the framework of this study only one reason can be given for the continuation of compartmentalisation until the thirties. A factor not to be neglected is the mentality of farmers that in general can be characterised as: progressive in management, conservative in social attitudes. Traditionally farmers have placed a lot of value on independence and freedom. These aspects are closely linked with the management structure in agriculture. Farmers are personally responsible for their own management and for the

results they achieve. Here they are not only dependent on the prices for their products, on which they have little or no influence, but also on factors that cannot be influenced such as the weather, the state of the ground water, the breaking out of sickness among animals and disease among plants. The individual nature of their profession and their dependence on factors they cannot influence can easily lead to an individualistic attitude, where from the social point of view farmers put value on maintaining existing relationships and structures for as long as possible.

For the agricultural workers' unions the policy of joining or not joining with other unions was determined by the central organisations to which the agricultural farmers' unions were affiliated, the Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV = National Federation of Christian Trade Unions in the Netherlands), the Katholieke Arbeidersbeweging (KAB = Catholic Workers' Movement) and the Nederlands Verbond van Vakverenigen (NVV = Dutch Trade Unions Congress). The CNV was found not to be susceptible to the breaking down of traditional barriers and maintained its Christian identity. The KAB, however, lost its Catholic identity at the end of the seventies, when the union merged with the NVV and both unions together formed the Federatie Nederlandse Vakverenigen (FNV = Federation of Netherlands Trade Unions).

Moreover, from the end of the sixties there were also merger movements within the employer organisations, resulting in the Vereniging Verbond van Nederlandse Ondernemingen - Nederlands Christelijk Werkgeversverbond (VNO-NCW)= Confederation of Netherlands Industry and Employers).² Looking back, it may be regarded as a small miracle that the Stichting voor de Landbouw was formed, taking into account the great diversity of interests in agriculture with its numerous organisations and taking into account the different interests of farmers and agricultural workers. If the formation of the Landbouwschap as a regulatory industrial body in the Netherlands was quite exceptional, on a European level it was a unique event. No other country within the European Community had a cooperative arrangement between farmers' and agricultural workers' organisations.³

In all probability a partial explanation for this can be found in the close relationships between three 'farmer's sons' from North-Groningen who from the Second World War until the end of the fifties largely determined agricultural policy in the Netherlands: the agricultural minister S.L. Mansholt, the director-general for food supply S.L. Louwes, and the chairman of the Stichting voor de Landbouw/the Landbouwschap H.D. Louwes. These three were not only related, they also shared the common experience of growing up in the Groningen Westpolder and the ideas developed there on the position of agriculture in Dutch society.